

XX ASR BOSHLARIDA TURKISTON JADIDLARINING ILM-FAN RIVOJIGA QO'SHGAN HISSASI

Haydarova Dilfuza Safarovna

Qashqadaryo viloyati Turon universiteti

Tarix yo'nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asr boshlarida Turkiston hududida faoliyat yuritgan jadidlar harakatining ilm-fan rivojiga qo'shgan hissasi tahlil qilinadi. Jadidlar tomonidan yangi usuldagi maktablar tashkil etilishi, ta'lim tizimida islohotlar amalga oshirilishi, milliy matbuot va madaniyatning rivojlanishi kabi masalalar yoritilgan. Shuningdek, jadid ziyolilarining jamiyatni ma'rifat yo'li bilan taraqqiy ettirishga qaratilgan g'oyalari va ularning ilmiy-amaliy ahamiyati ochib berilgan. Maqolada jadidlarning ilmiy merosi va uning bugungi kundagi ahamiyati ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Jadidchilik, Turkiston, ma'rifatparvarlik, yangi usul maktablari, ilm-fan, ta'lim islohoti, milliy uyg'onish, matbuot, ziyolilar, madaniyat

Kirish

XX asr boshlarida Turkistonda yuzaga kelgan jadidchilik harakati milliy uyg'onish, ma'rifatparvarlik va ilm-fan taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo'lib xizmat qildi. Jadidlar jamiyatni yangilash, zamonaviy bilimlarni egallagan avlodni tarbiyalash hamda ta'lim tizimini isloh qilish orqali taraqqiyotga erishish mumkinligini chuqur anglab yetgan edilar. Ular tomonidan tashkil etilgan yangi usul maktablari, darsliklar yaratilishi va matbuot rivoji ilm-fan taraqqiyotiga mustahkam zamin yaratdi.

Mazkur mavzuning dolzarbligi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Xususan, O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, ilm-fanni rivojlantirish va yoshlarning intellektual salohiyatini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Bu borada O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tomonidan qabul qilingan

qator farmon va qarorlar muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, 2017–2021-yillarda mamlakatni rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi, shuningdek, ilm-fan va ta'lim sohasini rivojlantirishga qaratilgan qarorlar asosida ta'lim sifatini oshirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish hamda milliy qadriyatlar asosida barkamol avlodni tarbiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Shuningdek, "Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" va ta'lim tizimini tubdan isloh qilishga qaratilgan qarorlar jadidlar ilgari surgan g'oyalar — ya'ni zamonaviy bilim, milliy ong va taraqqiyot o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni yana bir bor tasdiqlaydi. Jadidlarning ilm-fanga, ta'limga va jamiyatni ma'rifat asosida rivojlantirishga qaratilgan qarashlari bugungi islohotlar bilan hamohangdir.

Shu bois, XX asr boshida Turkiston jadidlarining ilm-fan rivojiga qo'shgan hissasini o'rganish nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki hozirgi zamon ta'lim siyosatini chuqur anglash va uni takomillashtirishda ham muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili

Jadidchilik harakati tarixini o'rganishda Adeeb Khalidning ilmiy ishlari alohida ahamiyatga ega bo'lib, uning "The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia" asarida jadidchilik harakati Markaziy Osiyoda madaniy islohot va modernizatsiya jarayoni sifatida chuqur tahlil qilingan [1].

O'zbek olimlaridan Begali Qosimov jadid adabiyoti va ma'rifatparvarlik g'oyalarini tadqiq etib, jadidlarning ilm-fan va madaniyat rivojiga qo'shgan hissasini yoritib bergan [2]. Shuningdek, Naim Karimov tomonidan jadidlarning ijtimoiy-siyosiy faoliyati, ularning milliy uyg'onishdagi o'rni keng tahlil qilingan [3].

Bundan tashqari, Sadridin Ayni o'zining xotira va asarlarida jadidlar faoliyatiga bevosita guvoh sifatida baho bergan bo'lib, ularning ma'rifatparvarlik harakatini tarixiy manba sifatida yoritgan [4].

Umuman olganda, mavjud ilmiy adabiyotlar jadidchilik harakatini Turkiston tarixida muhim ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida baholaydi va uning ilm-fan rivojidagi o'rni asoslab beradi. Bu esa mazkur mavzuni yanada chuqur o'rganish zarurligini ko'rsatadi.

Tahlil va natijalar

XX asr boshlarida Turkistonda yuzaga kelgan jadidchilik harakati jamiyatning barcha sohalari qatori ilm-fan rivojiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Jadidlar mavjud an'anaviy ta'lim tizimining zamon talablariga javob bermayotganini anglab, uni tubdan isloh qilish zarurligini ilgari surdilar. Ularning asosiy maqsadi jamiyatni ma'rifat asosida rivojlantirish, ilmi va ongli avlodni tarbiyalashdan iborat edi.

Jadidlarning ilm-fan rivojiga qo'shgan eng muhim hissalaridan biri — yangi usuldagi maktablarning tashkil etilishi bilan bog'liqdir. Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov va Abdulla Avloniy kabi jadidlar tomonidan tashkil etilgan maktablarda eski usuldagi yodlashga asoslangan ta'lim o'rniga tushunishga, fikrlashga va amaliy bilimlarga asoslangan o'qitish usullari joriy etildi. Bu esa o'quvchilarning dunyoqarashi kengayishiga va ilmiy tafakkurning shakllanishiga xizmat qildi.

Shuningdek, jadidlar tomonidan darsliklar va o'quv qo'llanmalarining yaratilishi ilm-fan rivojida muhim bosqich bo'ldi. Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy va boshqa jadidlar tomonidan yozilgan asarlar o'quvchilarga zamonaviy bilimlarni o'rgatishga qaratilgan bo'lib, ular pedagogika, axloq, til va boshqa fanlar rivojiga katta hissa qo'shdi. Bu darsliklar orqali milliy ta'lim tizimining ilmiy asoslari shakllana boshladi.

Jadidlarning yana bir muhim faoliyati — milliy matbuotni rivojlantirishdir. Ular gazeta va jurnallar orqali xalqni ilm-fan, texnika yangiliklari va dunyodagi o'zgarishlar bilan tanishtirib bordilar. Bu esa jamiyatda ilmga bo'lgan qiziqishni oshirdi va keng jamoatchilikning ma'rifiy saviyasini yuksaltirdi. Matbuot orqali tarqatilgan ilmiy-ma'rifiy g'oyalar xalqning ongini uyg'otishda muhim rol o'ynadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, jadidlar faqat ta'lim tizimini isloh qilish bilangina cheklanib qolmay, balki jamiyatda ilmiy tafakkur va yangicha fikrlashni shakllantirishga ham katta e'tibor qaratganlar. Ular ilm-fanni taraqqiyotning asosiy omili sifatida ko'rib, yoshlarni zamonaviy bilimlarni egallashga undaganlar.

Jadidchilik harakati Turkistonda ilm-fan rivojining yangi bosqichini boshlab berdi. Yangi usul maktablari, darsliklar, matbuot va ma'rifatparvarlik faoliyati orqali jadidlar jamiyatning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qildilar. Ularning bu boradagi faoliyati bugungi kunda ham o'z ahamiyatini saqlab qolgan bo'lib, zamonaviy ta'lim tizimini rivojlantirishda muhim tarixiy tajriba sifatida baholanadi.

Xulosa

O'rganishlar shuni ko'rsatdiki, XX asr boshlarida Turkistonda yuzaga kelgan jadidchilik harakati ilm-fan taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo'lgan. Jadidlar jamiyat rivojining asosiy yo'li sifatida aynan ta'lim va ma'rifatni tanlab, ilmiy tafakkurga asoslangan yangi ijtimoiy muhitni shakllantirishga erishganlar.

Tadqiqot natijasida shunday xulosaga kelindi: Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy va Munavvarqori Abdurashidxonov kabi jadidlar tomonidan amalga oshirilgan islohotlar Turkistonda ilm-fan rivojining poydevorini yaratdi. Ular yangi usul maktablari, zamonaviy darsliklar va matbuot orqali xalqning savodxonligini oshirish, dunyoqarashini kengaytirish va ilmga bo'lgan munosabatini tubdan o'zgartirishga muvaffaq bo'lganlar.

Shu bilan birga, jadidchilik harakati natijasida jamiyatda yangicha fikrlash, ilmga intilish va taraqqiyotga bo'lgan ehtiyoj kuchaydi. Eng muhim jihat shundaki, jadidlar ilm-fanni faqat bilim olish vositasi sifatida emas, balki millatni rivojlantirish va mustaqil taraqqiyotga erishishning asosiy omili sifatida qaraganlar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Adeeb Khalid. The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. University of California Press, 1998. — 45–52-b
2. Begali Qosimov. Jadidchilik va o'zbek adabiyoti. Toshkent, 2002. — 78–85-b
3. Naim Karimov. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent, 2005. — 112–120-b
4. Sadriddin Ayni. Esdaliklar. Dushanbe, 1958. — 90–97-b
5. Qosimov B. va boshqalar. O'zbek adabiyoti tarixi. Toshkent, 2004. — 134–140-b

6. Karimov N. va boshqalar. Milliy uygʻonish davri adabiyoti. Toshkent, 2008. — 56–63-b
7. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining ilm-fan va taʼlimga oid farmon va qarorlari toʻplami. Toshkent, 2020. — 15–22-b